

УДК: 349.3:369.5(477)

О. І. Котикова,

*д. е. н., професор, завідувача кафедрою економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв
М. М. Бабич,*

*к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки підприємств,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв*

А. С. Циноборенко,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

О. І. Kotyko

*doctor of economics, professor, head of the department of business economics,
Mykolayiv natsional agrarian university, Mykolaiv*

M. M. Babych,

*PhD, assistant professor, the doctoral student of department of business of economy,
Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv*

A. S. Tsynoborenko,

master, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv

PROBLEMS OF REALIZATION OF THE REGIONAL POLICY OF SOCIAL PROTECTION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION: PENSION PROVISION

У статті проаналізовано основні індикатори пенсійного забезпечення регіону, зокрема: співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та прожиткового мінімуму; кількість пенсіонерів та середній розмір пенсій у Миколаївській області, забезпечення яких здійснюється відповідно до нормативно-правових актів органами Пенсійного фонду; середній розмір пенсії пенсіонерів Миколаївської області, забезпечення яких здійснюється відповідно до нормативно-правових актів органами Пенсійного фонду; середній розмір місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій в Миколаївській області (цивільні та військові пенсіонери); розподіл пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) Миколаївської області, за розміром пенсій по відношенню до прожиткового мінімуму та розподіл пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) за розмірами місячних пенсій на 01.01.2016 року. Аналіз індикаторів здійснено у динаміці та за структурою. За результатами дослідження встановлено актуальні проблеми у сфері пенсійного забезпечення щодо реалізації регіональної політики соціального захисту в умовах євроінтеграції.

The article analyzes the main indicators of pension provision in the region, in particular: the ratio of the average size of the assigned monthly pensions and the subsistence minimum; the number of pensioners and the average size of pensions in the Mykolayiv region, which are provided in

accordance with the regulations by the Pension Fund bodies; the average retirement pension of the Mykolayiv oblast, the provision of which is carried out in accordance with the legal acts of the Pension Fund bodies; the average size of the monthly pension for all categories of pensioners in the Mykolaiv region (civilian and military pensioners); the distribution of pensioners of all categories (civilian and military pensioners) of the Mykolaiv region, by the size of pensions in relation to the subsistence minimum and the distribution of pensioners of all categories (civilian and military pensioners) by the size of monthly pensions as of 01.01.2016. The analysis of indicators is carried out in dynamics and structure. According to the results of the study, the current problems in the field of pension provision in relation to the implementation of the regional social protection policy in the context of European integration were identified.

Ключові слова: пенсія, соціальний захист, прожитковий мінімум, соціальна допомога, соціальні гарантії.

Key words: pension, social protection, living wage, social assistance, social guarantees.

Постановка проблеми. Отримані дослідниками дані свідчать, що в сучасних економічних реаліях вітчизняні домогосподарства лівову частку своїх витрат спрямовують на споживання, зокрема продовольчих товарів. При цьому, відповідно, товарооборот у сільській місцевості майже вдвічі нижчий від показнику в міській місцевості. Про заощадження коштів, спрямування їх на інвестування у фінансові та нефінансові активи, які могли б у майбутньому сприяли зростанню доходів населення, мова взагалі не йде, оскільки такий розподіл доходів просто нереальний для переважної більшості населення [1]. Тому основним джерелом доходів людей пенсійного віку слід вважати пенсію.

В умовах відкритості європейського ринку праці та високого рівня мобільності молоді Україну, вже в найближчій перспективі, може очікувати ситуація, коли навантаження пенсіонерів на працюючих перевищить критичний рівень [1]. На сучасному етапі розвитку суспільства побудова ефективної моделі національної пенсійної системи повинна визначатися з урахуванням економічних, історичних, культурних, політичних факторів і мати на меті забезпечення в суспільстві соціальної безпеки [2]. У цих умовах значно зростає роль регіональної політики соціального захисту у контексті пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування системи пенсійного забезпечення в Україні багато уваги приділяли такі вчені як С. Березіна, І. Ярошенко, В. Геєць, В. Гордієнко, Ю. Драбкіна, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Л. Ларіонова, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, І. Сахань, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, Л. Чернова, В. Яценко та ін. Ними досліджувалися проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні, аналізувався зарубіжний досвід. Але низка питань залишається не вирішеними. Зокрема, це стосується наукового обґрунтування актуальних проблем у сфері пенсійного забезпечення щодо реалізації регіональної політики соціального захисту в умовах євроінтеграції.

Постановка завдання. Завдання полягає у встановленні актуальних проблем у сфері пенсійного забезпечення щодо реалізації регіональної політики соціального захисту в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні спостерігається дефіцит Пенсійного фонду, що не дивно, зважаючи на кількість пенсіонерів по відношенню до працюючих осіб. В результаті, співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій до розміру заробітної плати станом на кінець 2015 року склало 40,0 %, що більше, порівняно з 2000 роком, але менше, порівняно з 2005, 2010-2014 роками [2]. В цілому, динаміка співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій до розміру заробітної плати, починаючи з 2005 року є позитивною – зменшення індикатора склало 12,3 в. п., але значення показника залишається високим (табл. 1).

Таблиця 1.

Співвідношення середнього розміру призначених місячних пенсій та прожиткового мінімуму

Показник	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	227	744	2122	2448	2822	3094	3344	3984
у % до попереднього року	...	327,8	285,2	115,4	115,3	109,6	108,1	119,1
Розмір пенсії у % до розміру заробітної плати	35,2	52,7	50,9	48,1	49,1	46,4	44,9	40,4

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

На початок 2016р. в області налічувалось 336,4 тис. пенсіонерів усіх категорій (цивільних та військових) (табл. 2).

На кожну 1000 жителів припадає у середньому 291 пенсіонер (по Україні – 289). Цікавим є той факт, що у динаміці кількість пенсіонерів усіх категорій в Миколаївській області (цивільні та військові пенсіонери) зменшується (за винятком 2014 року), але, при цьому, кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 осіб населення у динаміці зростає (за винятком 2011, 2012 та 2014 років).

Таблиця 2.

Кількість пенсіонерів усіх категорій в Миколаївській області (цивільні та військові пенсіонери), осіб

Показник	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.
Усього пенсіонерів	355569	350862	346596	350059	344812	341765	342717	336447
у % до попереднього року	...	98,7	98,8	101,0	98,5	99,1	100,3	98,2
одержують пенсії:								
за віком	252952	261981	266336	268707	265681	263275	264106	257837
за інвалідністю	41322	34693	32809	33738	33373	33800	34299	33998
у разі втрати годувальника	31533	25110	23031	22772	21272	20330	19709	20335
за вислугу років	18715	19474	20802	21479	21399	21489	21892	21755
соціальні	11047	9604	3585	3327	3050	2835	2675	2482
довічне утримання суддів у відставці	...	...	33	36	37	36	36	40
Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 осіб населення	277	288	293	297	294	293	295	291
у % до попереднього року	104,0	101,7	101,4	99,0	99,7	100,7	98,6	104,0

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Із загальної кількості пенсіонерів переважна більшість (76,6%) одержувала пенсію за віком, 10,1% – за інвалідністю, 6,5% – за вислугу років, 6,1% – у разі втрати годувальника і 0,7% – соціальні пенсії. Серед пенсіонерів 3,5 тис. осіб (1%) – учасники ліквідації аварії на ЧАЕС та потерпілі від Чорнобильської катастрофи, 28,6 тис. (8,5%) – учасники, ветерани та інваліди війни та особи, прирівняні до них, 129,1 тис. (38,4%) – ветерани праці.

Середній розмір пенсії пенсіонерів Миколаївської області, забезпечення яких здійснюється відповідно до нормативно-правових актів органами Пенсійного фонду, складає 1557,84 грн, але у розрізі категорій та груп пенсіонерів цей показник має значні коливання: різниця між найвищим та найнижчим рівнем пенсії у 2015 році склав 13619,20 грн, а коефіцієнт співвідношення між пенсіями складає 13,4 (табл. 3).

Таблиця 3.

Середній розмір пенсії пенсіонерів Миколаївської області, забезпечення яких здійснюється відповідно до нормативно-правових актів органами Пенсійного фонду, грн

Показник	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	
Усього	80,00	391,53	1045,53	1141,37	1337,46	1391,51	1450,09	1557,84	107,4
одержують пенсії відповідно до законів та інших нормативно-правових актів:									
"Про загально-обов'язкове державне пенсійне страхування"	-	385,41	1019,92	1112,99	1310,17	1364,05	1419,39	1526,25	107,5
"Про пенсійне забезпечення"	78,64	350,50	742,27	815,13	912,82	968,83	976,08	1100,36	112,7
"Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"	196,08	820,00	1585,11	2009,83	2381,97	2615,81	3113,26	3335,50	107,1
"Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб"	112,74	637,10	1442,65	1761,37	2218,90	2294,05	2531,70	2733,78	108,0
"Про державну службу"	191,06	837,22	2629,91	2671,25	2682,37	2698,62	2874,82	2895,34	100,7
"Про прокуратуру"	440,74	1400,79	4922,84	5007,27	5222,89	5214,37	5468,94	5420,83	99,1
"Про статус народного депутата України"	600,00	16066,67	16475,00	16475,00	14755,56	13372,73	13900,00	14354,55	103,3
"Про судоустрій та статус суддів"	-	-	7008,57	7237,84	7394,74	8713,51	13648,65	14719,51	107,8
"Про судову експертизу"	300,00	781,82	2090,91	2300,00	2400,00	2375,00	2522,22	2450,00	97,1
Митний кодекс України	-	-	4880,00	4747,37	4657,14	4573,91	4839,13	4787,50	98,9
Положення про помічника-консультанта народного депутата України	-	1139,58	3398,31	3446,30	3475,00	3478,43	3646,94	3660,42	100,4
"Про наукову і науково-технічну діяльність"	329,24	1008,94	2830,30	3221,79	3685,24	3712,50	3795,53	3833,08	101,0
"Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів"	269,70	650,75	2388,42	2545,10	2548,49	2568,63	2729,00	2763,83	101,3
"Про службу в органах місцевого самоврядування"	-	696,30	2703,07	2770,19	2755,59	2747,58	2901,25	2950,51	101,7
"Про Національний банк України"	-	1052,38	4767,57	4784,62	5007,50	4977,50	5471,11	5642,00	103,1

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Порівняно з 2014 роком найвищим є темп росту пенсії, яку одержують пенсіонери відповідно до ЗУ "Про пенсійне забезпечення"; дещо зменшився обсяг середньої пенсії, яку одержують пенсіонери відповідно до ЗУ "Про прокуратуру", ЗУ "Про судову експертизу" та Митного кодексу України.

Меншою, від середнього рівня пенсії, є пенсія, яку одержують пенсіонери відповідно до ЗУ "Про загально-обов'язкове державне пенсійне страхування" та ЗУ "Про пенсійне забезпечення", частка яких в загальній кількості пенсіонерів становить відповідно 97 та 1 %, тобто 98 % пенсіонерів мають пенсію, нижчу від середнього рівня по області (табл. 4).

Таблиця 4.

Кількість пенсіонерів та середній розмір пенсій у Миколаївській області, забезпечення яких здійснюється відповідно до нормативно-правових актів органами Пенсійного фонду, у 2015 році

Показник	Кількість пенсіонерів		Середній розмір пенсій	
	осіб	%	грн	%
Усього	315975	100,00	1557,84	100,0
<i>одержують пенсії відповідно до законів та інших нормативно-правових актів:</i>				
"Про загально-обов'язкове державне пенсійне страхування"	306123	96,88	1526,25	98,0
"Про пенсійне забезпечення"	3066	0,97	1100,36	70,6
"Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"	262	0,08	3335,50	214,1
"Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб"	1199	0,38	2733,78	175,5
"Про державну службу"	3308	1,05	2895,34	185,9
"Про прокуратуру"	144	0,05	5420,83	348,0
"Про статус народного депутата України"	11	0,00	14354,55	921,4
"Про судоустрій та статус суддів"	41 ³	0,13	14719,51	944,9
"Про судову експертизу"	8	0,00	2450,00	157,3
Митний кодекс України	24	0,01	4787,50	307,3
Положення про помічника-консультанта народного депутата України	48	0,02	3660,42	235,0
"Про наукову і науково-технічну діяльність"	916	0,29	3833,08	246,1
"Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів"	94	0,03	2763,83	177,4
"Про службу в органах місцевого самоврядування"	681	0,22	2950,51	189,4
"Про Національний банк України"	50	0,02	5642,00	362,2

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Слід також відмітити, що:

- співвідношення пенсії за віком, за інвалідністю та соціальної пенсії до середньої пенсії у динаміці практично не змінюється;
- співвідношення пенсії за вислугу років до середньої пенсії у динаміці зменшується на 9,8 в. п.;
- співвідношення довічного грошового утримання суддів у відставці (при повному і неповному стажі роботи) за віком до середньої пенсії у динаміці зростає на 317,5 в. п. (табл. 5).

Таблиця 5.

Середній розмір місячної пенсії пенсіонерів усіх категорій в Миколаївській області (цивільні та військові пенсіонери)

Показник	2013р.		2014р.		2015р.	
	грн	%	грн	%	грн	%
Середній розмір призначеної місячної пенсії – усього	1436,82	100,0	1502,3	100,0	1608,70	100,0
у тому числі						
за віком	1435,82	99,9	1497,87	99,7	1602,57	99,6
за інвалідністю	1241,57	86,4	1262,24	84,0	1374,25	85,4
у разі втрати годувальника	1127,43	78,5	1295,06	86,2	1491,61	92,7
за вислугу років	2097,40	146,0	2162,28	143,9	2190,71	136,2
соціальна пенсія	976,05	67,9	977,87	65,1	1100,93	68,4
довічне грошове утримання суддів у відставці (при повному і неповному стажі роботи)	8719,44	606,9	13788,89	917,9	14870,00	924,3

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Переважає більшість (91,3%) пенсіонерів у 2015 році одержували пенсію у розмірі вище прожиткового мінімуму, а частка тих, що одержували пенсію нижче за прожитковий мінімум, складала 6,2% (табл. 6).

Таблиця 6.
Розподіл пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) Миколаївської області, за розміром пенсій по відношенню до прожиткового мінімуму

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.
Усього, осіб	346596	350059	344812	341765	342717	336447
одержують пенсію у розмірі:						
нижче прожиткового мінімуму	6002	5243	4650	4068	3765	20600
прожиткового мінімуму	35853	46621	5064	11855	16951	8614
вище прожиткового мінімуму	304741	298195	335098	325842	322001	307233
У % до загальної кількості пенсіонерів						
одержують пенсію у розмірі:						
нижче прожиткового мінімуму	1,73	1,50	1,35	1,19	1,10	6,12
прожиткового мінімуму	10,35	13,32	1,47	3,47	4,95	2,56
вище прожиткового мінімуму	87,92	85,18	97,18	95,34	93,95	91,32

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Слід відмітити, що за досліджуваній період – з 2010 по 2015 роки – частка пенсіонерів, які одержували пенсію у розмірі нижче прожиткового мінімуму, складала від 1,19 до 1,73 %. Таким чином питома вага пенсіонерів, які у 2015 році одержували пенсію у розмірі нижче прожиткового мінімуму перевищила середній показник за 2010-2014 роки на 4,75 в. п.

Найвищою є частка пенсіонерів з пенсією від 1201 грн до 1300 грн – 22,2 %; частка пенсіонерів з пенсією від 5001 і вище складає 1,1 % (табл. 7).

Таблиця 7.
Розподіл пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери) за розмірами місячних пенсій на 01.01.2016 року

Показник	Кількість пенсіонерів, осіб	У % до загальної кількості пенсіонерів
<i>Одержують пенсію у розмірі</i>		
до 800 грн включно	3338	0,99
від 801 грн до 1000 грн	13637	4,05
від 1001грн до 1100 грн	14166	4,21
від 1101 грн до 1200 грн	46921	13,95
від 1201 грн до 1300 грн	74552	22,16
від 1301 грн до 1400 грн	52450	15,59
від 1401 грн до 1500 грн	22402	6,66
від 1501 грн до 2000 грн	52201	15,51
від 2001 грн до 3000 грн	37348	11,10
від 3001 грн до 4000 грн	12074	3,59
від 4001 грн до 5000 грн	3958	1,18
від 5001 грн до 10000 грн	3224	0,96
понад 10000 грн	176	0,05

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Із загальної кількості пенсіонерів 18,4% у 2015 році працювали. У динаміці даний показник змінюється за параболою: зростає до 2013 року, а потім – спадає (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка кількості працюючих пенсіонерів усіх категорій (цивільні та військові пенсіонери), які одержують пенсію

Джерело: складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Мінімальна пенсія за віком згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу) з 1 вересня 2015 року становила 1074 грн.

Мінімальна пенсійна виплата інвалідам війни, призначена згідно із Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та згідно із Законом України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) з 1 вересня 2015 року становила: інвалідам I групи – 3060,90 грн; інвалідам II групи – 2738,70 грн; інвалідам III групи – 2416,50 грн.

Мінімальна пенсійна виплата у разі втрати годувальника (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною та щомісячної доплати до пенсії у зв'язку з втратою годувальника членам сімей шахтарів, смерть яких настала внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання) з 1 вересня 2015 року становила: на одного непрацездатного члена сім'ї – 1074,00 грн; на двох непрацездатних членів сім'ї – 1288,80 грн; на трьох непрацездатних членів сім'ї – 1611,00 грн.

Відповідно до Закону України "Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи" встановлено обмеження розміру пенсії або щомісячного довічного грошового утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), призначених з 1 жовтня 2011 року, на рівні десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, яка з 1 вересня 2015 року становила 10740,00 грн.

Висновок. У структурі доходів населення у 2015р. соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, обсяг яких протягом минулого року збільшився на 19,8% і в абсолютному вимірі склав 16598 млн. грн посіли друге місце по значенню. Таким чином, у складі соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів на соціальні допомоги припадало 52,2%, найбільш розповсюдженим видом яких є пенсії.

На 1 січня 2016р. середній розмір призначеної місячної пенсії усіх категорій пенсіонерів (цивільних та військових) склав 1608,7 грн (на 7,1% більше, ніж на відповідну дату 2015р.), що на 49,8% вище розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність – 1074 грн. При цьому, у чоловіків пенсія була вищою ніж у жінок – 1897,6 грн проти 1447 грн, відповідно. Частка пенсіонерів, у яких розмір пенсії перевищував прожитковий мінімум, склала 91,3%, на рівні прожиткового мінімуму – 2,6%; нижчий за нього – 6,1%.

Отже, серед найважливіших проблем пенсійного забезпечення, пов'язаних із реалізацією регіональної політики соціального захисту населення в Миколаївській області, виокремимо такі: низький рівень пенсії

переважної частини населення; значне навантаження пенсіонерів у розрахунку на 1000 осіб населення; значна диференціація пенсії за категоріями пенсіонерів; гендерна нерівність у отримуваних пенсіях; суттєве зростання частки пенсіонерів, що отримують пенсію нижче прожиткового мінімуму; скорочення кількості працюючих пенсіонерів, які одержують пенсію.

Література.

1. Котикова О. І. Доходи населення як основний індикатор рівня життя в умовах євроінтеграції / О. І. Котикова, А. О. Краснюк, В. С. Кавецька // *Економіка та держава*. — 2017. — №9. — С. 28—33.
2. Салькова Т. В. Досвід формування та розвитку пенсійних систем у країнах Європейського Союзу / Т. В. Салькова // *Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток*. — 2017. — № 1. — С. 83-92.
3. Котикова О. І. Імплементация європейського досвіду соціальної інклюзії як елементу соціальної регіональної політики [Електронне видання] / О. І. Котикова, М. М. Бабич // *Державне управління: удосконалення та розвиток*. — 2017. — №9. — Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1118>

References.

1. Kotyko, O.I. Krasniuk, A.O. and Kavetska, V.S. (2017), "Come inhabited yak basic індикатор рівня життя в умовах євроінтеграції", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 28–33.
2. Salkova, T. V. (2017), "Experience in the formation and development of pension systems in the countries of the European Union", *Publichne administruvannia: naukovi doslidzhennia ta rozvytok*, vol. 1, pp. 83–92.
3. Kotyko, O.I. and Babych, M.M. (2017), "Implementation of the European experience of social inclusion as an element of social regional policy", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1118> (Accessed 8 September 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.12.2017 р.